

IVAN CANKAR V ČESKIH PREVODIH
IN V LUČI ČESKE PUBLICISTIKE DO KONCA LETA 1918

Jan Zachoval in Josef Folprecht sta ocenila tudi prevod povesti Gospa Judit, prvi v Vyškovskih novinah,¹⁰² drugi pa v Moravskoslezski revuei.¹⁰³ Zachoval sodi »o vzorno prevedeni« knjigi, da z njo »puntar (bouřlivák) v slovenski literaturi kaže ogledalo slovenskemu narodu, njegovi politiki, umetnosti in družbenim razmeram. Svoje zrcalo drži prav blizu, tako da se v njem povečano, ostro in močno odražajo tudi najbolj skrite nitke in pegice. Cankar je ovrgel zahtevo slovenske družbe, da mora biti umetnost moralna, ker drugače sploh ni umetnost in je narodu škodljiva... Toda to je še premalo. Postavlja vprašanje: kakšna pa je vaša lastna moralna, ko merite umetnost z laktom morale? In prav na to vprašanje odgovarja slovenski družbi z Gospo Judito. Njegovo delce je torej tendenčno v najbolj pravem pomenu besede. Avtorju ne gre za mirno, objektivno sliko slovenskega življenja, za nazore, smeri, hrepenenja, ideale in moralke. Gre mu za to, da pokaže, kako so predstavniki slovenske inteligence moralno propadli in da nimajo pravice zahtevati morale v umetnosti. In ker se ta zahteva moralnosti nanaša predvsem in zlasti na razmerje med možem in ženo, je Cankarjeva slika zaostrena v to smer... Upamo, da nista slovenski narod in njegova inteligenca taka, kot ju prikazuje Cankar. Ampak sence, ki jih je pojačal in povečal, je že moral videti. In njegovo delo je krik, srdita in strastna obtožba. Njen očičevalni namen jo posveča in upravičuje«.

Jedro povesti pa je bolj posrečeno zadel Folprecht. Pravi, da »je to psihološki poizkus znamenitega slovenskega pisatelja, da bi prikazal po koščku življenja hrepenčo ženo, ki sama sebe vara, gospo Judito, ki se je lahko, toda nepremišljeno poročila. Ves fragment je postavljen na neutušeno spolno slo, na užitek, ki ga ima junakinja za edini izhod iz sivine in enoličnosti življenja. Psihologijo takšne vrste žensk je pisatelj zadel na splošno dobro. In prav prilega se ji tudi njegov fragmentarni slog, ki veliko izpušča in sili k premišljevanju in ki karakterizira nestanovitnost in vihravost zadovoljene, mlade, sanjaške in hrepenče ženske. Pisatelj se zaveda, da je po umetniški in družbeni strani snov nevarna. Prvi nevarnosti se izogiba s svojim slogom, ki z lahkoto prehaja preko kočljivih ali takih mest, ki bi se ponavljala in bolj naznačuje, kot izreče; drugi nevarnosti kljubuje z ostrim, aforističnim uvodom, naperjenim proti zagovornikom deviške literature in bojovníkom proti nemoralni literaturi. Ti nazori, ki jih je Cankar že prej omenjal, so rezultat dolgega premišljevanja in velikega trpljenja v deželi, kjer vlada klerikalizem in sumničenje. Pisatelj jih posreduje z besedami, ki pričajo o resnobi njegovega boja in o preziru do tistih, ki se poslužujejo svojih načel samo kot zavese, s katero hočejo prikriti snetivo literaturo, da ne bi bila pristopna širokim množicam, marveč bi puščala ljudstvo v nevednosti. O resnobi Cankarjevih razlogov in prizadevanj priča najbolj njegov slog, v katerem ni izumetniče-

¹⁰² 26/1917, št. 52 (28. XII.), str. 2.

¹⁰³ 12/1918, str. 220.

nosti, dopadljivosti in zapletenosti: gre mu samo za stvar, o kateri pogosto govori vse preveč pomankljivo in suho, da se spet lahko takoj oprime druge snovi in druge misli. To karakteristično potezo Cankarjevega sloga je sijajno zadel skrbni in poglobljeni Měrkov prevod.«

Šele po vojni je izšla ocena Treh povesti izpod peresa znanega pisatelja, avtorja nekaj desetih romanov in povesti, Jana Vrbe (1889—1961).¹⁶⁴ Objavil jo je v članku, v katerem seznanja z novostmi v češki prevodni literaturi. Njegove vrstice o Cankarjevem delu so zanimive že zato, ker jih je napisal pisatelj umetnik. »Že dejstvo, da je avtor napisal knjigi predgovor v močno osebnem tonu,« pravi Vrba, »priča, da gre za eno redkih knjig, ki imajo v literaturi izjemno mesto. Zaslužijo si, da jih zelo pazljivo preučimo, ker nam povedo o svojih avtorjih in njihovem notranjem življenju več in bolje kot še tako izčrpani življenjepisi in razprave. To so ustvarjalna privatisima, kakršna priderejo izpod peresa samo v trenutkih največje razigranosti in ki jih povzročijo zunanji dražljaji, pa najsi že bodo kakršnega koli značaja. Pri Cankarju te knjige ni mogoče imenovati drugače kot knjiga trpkosti. Pod rahlo masko angelske gospe Judite podaja pisatelj svoj nazor na življenje, kakršnega je poznal pod lupino in brez lupine, in vsako trditev spremlja z dokazom. To je nazor in pogled človeka čistega srca, knjiga sama pa je obramba pravice slehernega človeka do svobodnega nazora.«

Tudi Troje povesti, ki jih je prevedel Bohuš Vybíral, je vzbudilo razmehroma precej zanimanja češke kritike, zlasti v nepraskih časnikih. Od praških dnevnikov je prinesla krajšo anonimno oceno Národní politika.¹⁶⁵ Članek je verjetno nastal v uredništvu založbe, ki je knjigo izdala. V njem beremo: »Troje povesti spada med tiste spise slovenskega pisatelja, za katere je značilna poštenost, dognanost in umetniška učinkovitost. Snov je sicer preprosta, toda povesti so polne življenja, napisane so z mojstrsko disciplino in bistrimi psihološkimi opaznanji, prežetimi z vedrino podajanja. Zgodba o vaškem krčmarju Eliji je med njimi brez dvoma najboljša. Cankarjeva briljantna umetnost pa je dosegla višek tudi v zgodbi o dveh mladih ljudeh: prav tako pa se velika pisateljeva ustvarjalna moč kaže v Zgodbi o Simnu Sirotniku. V njej je Cankar izrazil naturalist, ki gleda v dušo z nekako zasanjanostjo in čudno zagrenjenim lirizmom...«

V praškem tedniku Českoslovaške socialistične stranke Socialistické proudy¹⁶⁶ je pod šifro -a- kratko, toda posrečeno ocenil knjigo že znani F. S. Frabša, ki med drugim pravi: »Knjiga nam kaže starega znanca Cankarja, kako se sklanja k tistim ubogim, majhnim, od vseh preziranim in pogosto že popolnoma zgubljenim bitjem s svojo mehko, sočutno slovansko dušo, prežeto z vročim socialnim čustvovanjem. Zato so se njegove povesti srečale z zanimanjem ne le v vrstah slovenskega, marveč tudi češkega proletariata.«

Kratko oceno je napisal tudi Josef Folprecht v mesečniku Česká revue.¹⁶⁷ V začetku članka trdi, da je postal Cankar v češki literaturi bolj znan »šele

¹⁶⁴ Cizí knihy. — Ženský obzor (Praha), 17/1919, št. 2, str. 49—50.

¹⁶⁵ Ivan Cankar: Tři povídky... — Národní politika, odpolední vyd., 56/1918, št. 186 (16. VIII.), str. 3.

¹⁶⁶ L. 1/1918, št. 5 (5. II.), str. 2.

¹⁶⁷ Tři povídky Ivana Cankara. — Česká revue, 12/1918-19, str. 59.

zadnje čase po prevodih V. Měrke (kar seveda ni točno, ker je bilo — kot smo videli — že prej prevedenih osem Cankarjevih knjig in lepo število črtic v časnikih in časopisih), nato pa nadaljuje: »V Treh povestih se pisatelj predstavlja z nekoliko drugačnimi motivi, kakor smo jih vajeni pri tem slovenskem modernistu in ostrem bojevniku za zmago novih, plemenito liberalnih idej na Slovenskem. Umetniška vrednost vseh treh povesti je v novosti in neposrednosti ter v neolišpanosti in prenikavosti obdelave. Zlasti Krčmar Elija je umetniško berivo, dostopno in koristno tudi širokim množicam, ki jih plemeniti.«

Podobno nepodpisano oceno je objavil Folprecht tudi v brnski Moravskoslezski revue.¹⁶⁸ Zdaj mu še prav posebej ugajata Zgodba o Šimnu Sirotniku in tudi povest Krčmar Elija, ki »globoko delujeta na človeka in spominjata na Povesti za ljudstvo L. N. Tolstoja, ki so jima bile vzor. Sicer pa je tudi slog v vseh treh povestih bolj dostopen, ni tako eliptičen in zgoščen kakor v preostalih povestih tega modernista in plemenitega slovenskega liberalca. Prevod dr. B. Vybírala je kar dober.«

Plzenski dnevnik Nová doba je objavil oceno pozneje zelo znanega pisatelja Emila Vachka,¹⁶⁹ ki je že pred tem vrednotil Hišo Marije pomočnice. Vachek Cankarjeva dela visoko ceni; iz njegovih vrstic razberemo, da ima »vedno dobrodošlega Slovenca Ivana Cankarja« res rad, posebno v dobrem prevodu. O Vybíralu sodi, da prevaja s spoštovanjem do avtorja in inteligentno. Troje povesti bi po Vachkovem mnenju »lahko imenovali socialne povesti, ker imajo kot vse, kar je napisalo Cankarjevo pero, močan in občutljiv socialni živec. To niso tri preproste slike, kakršne so pač običajno povesti. Te povesti vam povedo o socialnih razmerah na slovenskem podeželju več kot debela ekonomska knjiga. O prvi od njih — Zgodbi o Šimnu Sirotniku — velja, da smo brali malo tako predirljivo občutnih proz, kakor je tale... Pravzaprav to ni povest, marveč satira iz protesta, učinkovita tem bolj, ker je pisana na videz mirno, z višjega stališča. Toda ravno ta mir je strupenina, ki jo je iz pisateljevega srca iztisnila tegoba življenja. — Tudi osrednja povest Krčmar Elija je pronikava socialna študija v beletristični obleki. Saj vendar poznate Cankarjev slog, ki mu je ostal pisatelj zvest tudi v tej povesti. Njegove granitne, trde besede, njegovo nagnjenje k fantastiki in ponotranjenost njegove tendence, ki pa ni na škodo umetniških strani teh del. Cankarjevo knjigo boste brali s posebnim zanimanjem ravno v današnjem času, ko nam je življenje Slovencev približala njihova politična usoda, tako podobna naši!«

Tudi pisatelju in uredniku dunajskih čeških listov Janu Janči (1866—1928) je Troje povesti zelo všeč. V svoji oceni v olomuškem tedniku Selské listy¹⁷⁰ jih imenuje »sijajne povesti«. O Šimnu Sirotniku sodi, da »sito karakterizira socialne razmere dvajsetega stoletja«, o Krčmarju Eliji pa, da je »izsek iz slovenskega življenja sploh, ne samo slovenskega«. Takšni Elije, pravi, so gospodarili povsod, na Češkem, na Poljskem, v Rusiji in na Slovenskem. »Povest je polna razburljivih, prav dramatskih momentov. Razvija se žalostno, toda konča se veselo: z zmago sinov nad temo očetov...« Ko je Janča prebral ropis prevoda Zgodbe o dveh mladih ljudeh, ki mu ga je poslal Vybíral, je

¹⁶⁸ L. 12/1918, št. 8—12, str. 311—312.

¹⁶⁹ Co nového v literatuře. — Nová doba, 24/1918, št. 219 (17. IX.), pril. str. 3.

¹⁷⁰ Ivan Cankar: Tři povídky. — Selské listy, 36/1918, št. 40 (5. X.), str. 3.

bil navdušen nad njeno vsebino, da je prevajalcu napisal: »Dolžnost vlade bi bila, da dá prevesti povest v vse jezike monarhije in jo v sto tisočih izvodih razdeli po vsej državi. — Povest namreč na res enkratni način prikazuje srečo, ki jo lahko dosežeš na domači grudi, potem pa tudi to, kako je tista domnevna sreča, ki so jo iskali naši ljudje za oceanom, samo milni mehurček.« Svoj članek končuje: »Krasno knjigo nam je poslal dr. Bohuš Vybíral iz pekla italijanskega bojišča. Hvaležni smo mu za njo nič manj kot avtorju, Slovincu Ivanu Cankarju.«

V kratkem poročilu, podpisanem s šifro Z-r, ki je izšlo v plzenskem socialnodemokratskem tedniku Omladina¹⁷¹ in je posvečeno predvsem vsebini knjige, je rečeno, da »seznanjajo tri socialne povesti avtorja socialista z delom slovenskega Maksima Gorkega. Slog povesti s čisto socialistično tendenco napravi na bralca močan vtis. Povest o Šimnu Sirotniku je trda groteskna satira na sodobno družbo... V knjigi najde sleherni mlad tovariš utemeljitev socialističnih zahtev po spremembi vse sodobne družbe in stavbe današnjega tako nemoralnega svetovnega reda.«

Obširno oceno Treh povesti je objavil tudi liberalni tednik Moravský Sever¹⁷² izpod peresa Sv. Sylvena. Pod tem pseudonimom se skriva malo znani, tedaj na moravsko-slovaškem podeželju živeči publicist in pisatelj Áda Lang. Recenzent najprej z zadovoljstvom ugotavlja, da med Čehi zadnje čase raste zanimanje za pisatelje »bratskih narodov na jugu monarhije, katerih politični zastopniki se skupaj z našimi bojujejo za svete pravice samoodločbe in svobode.« O Cankarjevih povestih pravi, da »so za nas nekaj novega, nenavadnega. Mislim, da bi v naši sodobni literaturi zastonj iskali podobne. To je knjiga gorja in žalosti, obupa in bede, pa tudi velikega upanja in močne volje. Čeprav Šimen Sirotnik ali osojniški farani ali Pavle in Mana omahujejo pod težo neprijazne Usode, umirajo pod plazom trpljenja po krivem ali nedolžnem, se vedno bodisi v njih ali pa v njihovih potomcih oglašajo kljubovanje, upor proti tistemu Nekemu, ki jih izsesava, uničuje in potem padle breca v prah.« Nato Lang navaja kratko vsebino povesti in zaključuje: »Gorje, kljubovanje in ljubezen od rodne grude, to so tri značilne poteze, ki dajejo ton vsej Cankarjevi knjigi.«

Skoraj dobesedno isto oceno kot Národní politika sta o Treh povestih objavila tudi dva podeželska tednika: příbramski Horymír¹⁷³ in domažlickí Posel od Čerchova.¹⁷⁴

Zanimivo je, da nisem nikjer našel niti kratke ocene že omenjene knjižne izdaje petih Cankarjevih črtic in povesti, ki jih je prevedel Karel Vondrášek, izdal pa na zelo slabem medvojnem papirju in v neprikupni opremi pod naslovom Král Malchus a jiné povídky pražski založnik Bř. Hurka.

Kakor smo videli, Cankar že pred vojno ni veliko vedel o prevodih svojih del v češčino, med vojno, ko so bile vezi med Prago in Ljubljano hudo otežene,

¹⁷¹ Ivan Cankar: »Tři povídky«. — Omladina (Plzeň), 1/1917-18, št. 26 (20. IX. 1918), str. 7.

¹⁷² Tři povídky. Napsal Ivan Cankar, přeložil Dr. Bohuš Vybíral... — Moravský Sever (Zábřeh), 18/1918, št. 41 (27. IX.), str. 2; št. 42 (4. X.), str. 2.

¹⁷³ L. 48/1918, št. 33 (17. VIII.), str. 3.

¹⁷⁴ L. 47/1918, št. 33 (17. VIII.), str. 4.

pa menda ni vedel ničesar. Prepričan sem, da mu ni bilo znano niti to, da so v Plznu, Pragi in drugod igrali Kralja na Betajnovi in da so izšle v češčini v letih 1917—1918 kar štiri njegove knjige in lepo število črtic, povesti in pesmi v časnikih in časopisih. Kakor smo videli, se je še konec leta 1907 v pismu prijatelju Kobalu pritoževal, da mu založniki ne plačujejo za prevode honorarja in da ga še za dovoljenje ne vprašajo. Zato se prav nič ne čudimo, da se je jeseni leta 1918, ko je zvedel, da je izšel prevod knjige Troje povesti, hudo razburil in protestiral proti postopku založbe A. Neuberta. Saj je vedel, da veže založbe bernski dogovor iz leta 1886 in poznejša dopolnila, da pa ga kljub temu grdo izkoriščajo. Najbolj nesramno pa se mu je moralo zdeti, da ni ničesar dobil niti od tako bogatega podjetja, kot je bilo Neubertovo. O Cankarjevem protestu je zvedelo uredništvo socialističnega dnevnika České slovo (ali pa je Cankar pisal naravnost njemu?) in objavilo krajši anonimni članek Nedostojen pojav,¹⁷⁵ v katerem je med drugim rečeno: »Slovenski pisatelj Ivan Cankar, čigar proze in drame so postale pri nas zelo popularne, je sicer zelo vesel velikega zanimanja češkega občinstva za njegova dela, toda ker je človek brez premoženja, ki živi samo od svojega literarnega dela, ne more prikriti nekega razočaranja. Ne samo da od prevodov svojih knjig in od predstav svojih iger ne dobiva honorarja, ki mu pripada, marveč ga založbe in družbe ne vprašajo niti za dovoljenje, če smejo njegova dela prevesti in uprizoriti. Založba Neubert, kot sam piše, je izdala prevod njegovih Treh povesti in šele potem, ko je knjiga izšla, je vprašala Cankarja, kaj zahteva za prevod. Cankarja je tako ravnanje kajpada prizadelo. Če že založbe izkoriščajo ugodno »konjunkturo«, bi morale biti vsaj toliko obzirne, da ne bi delale sramote vsemu češkemu narodu.«¹⁷⁶

Oktobra leta 1918 so imeli na Češkem in Slovaškem vse polno drugih skrbi, bolj važnih kot so avtorski honorarji, zato najbrž Cankarjev protest ni veliko zalegel. Vsekakor pa je bil umesten in je merodajne kroge v Pragi opozoril, naj bo prijateljstvo med našima narodom, na katerega namiguje tudi časnikar v Českem slovu, prosto slehernega izkoriščanja.

Kakor smo videli, so se češki časniki in časopisi že pred vojno zanimali tudi za Cankarjevo politično delovanje. Poročali so na pr. o njegovem govoru v Mestnem domu leta 1913, pa tudi o njegovi usodi med vojno. Zato ni nič čudnega, da so Národní listy objavili tudi obširno poročilo o Cankarjevem predavanju Očiščenje in pomlajenje, ki ga je imel 20. aprila 1918 v tržaškem Ljudskem domu.¹⁷⁷ Po tolikih letih je v Pragi težko dognati, kdo bi bil pisec tega članka. Najbrž tisti T., ki je objavil v štirinajstdnevniku Adolfa Černega Česká stráž teden pred tem (št. 15, 21. VI. 1918, str. 6) Dopis z Terstu, v katerem Čehom sporoča, kaj so pisali slovenski in hrvaški časopisi o praških gledaliških slavnostih, ki so se jih udeležili tudi Jugoslovani. Vsekakor pa je zlasti iz uvodnih vrstic razvidno, da je pisec poročila o Cankarjevem predavanju dobro poznal slovenske politične razmere, saj pravi med drugim: »Največji moderni slovenski pisatelj, Ivan Cankar, je pred nekaj dnevi govoril v

¹⁷⁵ Nedůstojný zjev. — České slovo, 10/1918, št. 1 (15. X.), str. 4.

¹⁷⁶ Podčrtano v češkem izvorniku.

¹⁷⁷ Ivan Cankar o vnitřním přerodě slovinském. — Národní listy, 58/1918, št. 97 (28. IV.), str. 2.

tržaškem ljudskem domu o političnem življenju Slovencev. Cankar je pred vojno pripadal socialnim demokratom. Že od samih začetkov njegovega literarnega udejstvovanja ga je ljubila vsa napredna in mlada slovenska javnost, njegov literarni prvenec pa je na srednjeveški način sežgal na dvorišču škofovske palače ljubljanski škof dr. J. B. Jeglič, ki je pokupil vso naklado. Cankarjevo delovanje je bilo ostro naperjeno proti klerikalizmu in trgovskemu političnemu rodoljubju: v majhnih razmerah svoje domovine se je čutil tujca. Živel je na Dunaju. Še bolj kot pri nas je vojna spremenila razmere na Slovenskem: danes sta Cankar in Jeglič v istem narodnem taboru! Ostal je sicer socialni demokrat, toda njega in druge mlajše ljudi je vodstvo stranke potisnilo v opozicijo, ki se je osamosvojila in zbrala krog lista Demokracija. Njegovo tržaško predavanje je bilo zares zanimiv prikaz razmer na Slovenskem, zanimiv pa tudi za primerjavo z našimi razmerami...«

V razmeroma obširnem poročilu, v katerem je posvečeno največ prostora oceni soc. dem. stranke, je poročevalec dobro zadel tista Cankarjeva izvajanja, ki so se mu zdela za Čehe najbolj zanimiva.

Naj ob tej priliki omenim tudi to, da se je k Cankarjevemu nazoru o jugoslovanskem vprašanju ponovno vrnil znani pisatelj in slavist Adolf Černý v svojem štirinajstidnevniku Česká stráž (1/1918, št. 6, 19. IV. str. 2—5) v članku Svátek bratství Československého s jihoslovanským, kjer pravi: »Slovenski pisatelj Ivan Cankar se je v predavanju Slovenci in Jugoslovani sicer izrazil, da je proti jezikovni spojitvi Slovencev z ostalimi Jugoslovani, da pa je odločno za popolno združitev Jugoslovanov v eno državo.«

Zaradi zgodovinskih dogodkov konec leta 1918, zlasti pa seveda zato, ker so imeli veliko opravka z domačimi razmerami, češki časniki Cankarjevi smrti niso posvetili take pozornosti, kot bi jo bili prav gotovo v drugačnih okoliščinah, zabeležili pa so jo skoraj vsi praški dnevnikarji. Spomnili so se ga predvsem tisti časniki, ki so že prej pisali o njegovih delih, najlepše članke in največ pa sta napisala o njem njegova glavna prevajalca in častilca, dr. Vojtěch Měrka in dr. Bohuš Vybíral.

Prvo vest o Cankarjevi bolezni je prinesel najbolj razširjeni praški dnevnik Národní politika 11. decembra (št. 293): »Slovenski pisatelj Ivan Cankar leži v Ljubljani na smrti bolan. Zdravniki so izgubili sleherno upanje, da bi največjega slovenskega pisatelja ohranili pri življenju.« Že naslednjega dne (12. XII.) pa je popoldanska izdaja istega dnevnika v št. 294 prinesla kratko novico: »Iz Ljubljane 12. XII. Včeraj je tukaj umrl slovenski pisatelj Ivan Cankar, čigar številna dela so bila prevedena v češčino.« Istega dne je med dnevnimi novicami objavila vest o Cankarjevi smrti tudi popoldanska izdaja narodnosocialističnega dnevnika České slovo:¹⁷⁸ »Iz Ljubljane je prispela žalostna vest, da je tam 11. decembra umrl znani pisatelj Ivan Cankar. Ta Slovenec, ki ga posebno pri nas dobro poznamo in radi beremo, je sin preprostega ljudstva, kateremu je ostal zvest in se do zadnjega hrabro in navdušeno boril za njegove pravice. Med vojno je bil tudi preganjan. O njegovem pisateljskem delu bomo prinesli še podrobnejše poročilo.« Žal časnikar besede ni držal. — Drugi

¹⁷⁸ Večerní České slovo, št. 37 (12. XII.).

dan, 15. decembra, pa je izšel v popoldanski izdaji Národne politike (št. 295) nepodpisan kratek nekrolog, verjetno od urednika kulturne rubrike Františka Sekanine, ki je že prej pisal o našem pisatelju z dobrim poznavanjem njegovega življenja in dela. V članku med drugim piše: »S Cankarjevo smrtjo je slovenska literatura izgubila svojega največjega in najizrazitejšega predstavnika. Bil je vodja mladega slovenskega revolucionarnega gibanja od tistega trenutka, ko je bila na dvorišču škofovske palače javno sežgana njegova prva knjiga poezij... in je to ostal tudi takrat, ko se je moral — izgnan iz domovine — boriti na Dunaju z bedo. Cankar, ki je od verzov pozneje prešel zlasti k noveli in drami, je zelo rad psihološko prikazoval mlade uporne junake duha, boreče se proti zastarelosti in nazadnjaškemu okolju. Njegovo označevanje oseb je zelo izrazito, ponekod kar ostro izkristalizirano, značaji so očrtani ali ognjevitno uporniško ali pa so prikazovani otožni, pesimistični in od težkega življenja zaznamenovani.« Nato pisec navaja Cankarjeva glavna dela in zaključuje sestavek s trditvijo, da »je bil Cankar med vojno pogumen in hraber zidar politične in narodne sreče Slovencev«.

Istega dne kot v Národní politiki je izšel pod naslovom Ivan Cankar je umrl obsežen in s toplimi čustvi napisan nekrolog tudi v kulturni rubriki osrednjega socialnodemokratskega dnevnika Právo lidu (št. 289). Pisec članka je verjetno proletarski pesnik in pisatelj Antonín Macek, o katerem smo že govorili. Najprej je predstavil Cankarja kot največjega slovenskega pisatelja, dobro znanega tudi na Češkem. »Reprezentiral je slovensko moderno, toda še za časa življenja je postal narodni klasik.« Nato se dotakne usode Erotike in nadaljuje: »Drznost in pogum, ki ju je Cankar pokazal s svojim literarnim korakom, ga nista zapustila niti pozneje, pridružila pa se jim je še strastna ljubezen do rodnega ljudstva in goreče sočutje z reveži. V domači slovenski književnost, kjer dotlej ni bila navada ukvarjati se z resnimi vprašanji sodobnega življenja, je Cankar s svojimi ostro očrtanimi slikami iz proletarskega okolja povzročil pravečato revolucijo. Literaturo svojega naroda je obogatil ne samo vsebinsko, ampak tudi izrazno. Ustvaril je nov literarni jezik, prožnejši in bogatejši, s katerim je mogoče izraziti v vseh odtenkih kakršna koli, tudi najbolj nežna čustva. Ni se zadovoljil z revolucionarno dejavnostjo samo v območju romana in povesti, marveč se je obrnil tudi h gledališču in obogatil slovensko literaturo z dragocenimi dramami in satiričnimi komedijami. Ker se tudi v vsakdanjem življenju ni odrekel načelom, ki jih je oznanjal v svojih delih, je v nazadnjaških krogih kmalu postal najbolj ošovražen človek. Slovenska javnost ni mogla dolgo razumeti njegovega stremljenja, da bi se slovensko življenje dvignilo na evropsko raven. V enem svojih romanov s kruto trpkostjo obravnava usodo tujcev v lastni domovini. Šele naprednejše kulturno in socialno stanje in vpliv inteligence, ki jo je vzgojila praška univerza, sta Cankarju pripomogla k položaju in ugledu, ki mu pritičeta. Predvsem socializem bi moral biti Cankarju hvaležen za nešteto velikih stvari. Cankar je možato spremljal slovensko delovno ljudstvo v njegovem političnem boju, sam je dolga leta deloval v socialnodemokratski stranki in tudi kandidiral za njenega poslanca; pa tudi pomembnega mesta, ki ga danes socializem zavzema med Slovenci, si ne moremo predstavljati brez Cankarjevega delovanja. Med vojno je tudi on postal žrtev persekucije, zaprli so ga in mučili, pa je

kljub temu dočakal boljših časov svojega ljudstva. Z ječami Cankarjeve ustvarjalne moči niso zlomili. Še letos je izdal novo knjigo, ki jo je ves jugoslovanski tisk navdušeno sprejel... Nad grobom velikega pesnika socialista se v žalosti in spoštovanju pripogiba tudi češki proletariat, saj je tudi njemu Cankarjevo delo tolikokrat nudilo umetniško povzdigo in moralno pomoč.« Res krasno in zaslužno priznanje, kakršnega je Cankarju dal laliko samo Čeh in samo človek, ki je dobro poznal življenje, delo in nazore slovenskega pisatelja. Zanimivo pa je, da v vsem članku ni niti besedice o Cankarjevem govoru v Trstu in njegovem odnosu do oficialnega vodstva slovenskih socialnih demokratov.

Tudi narodnodemokratski Národní listy so 15. decembra (št. 156) objavili nekrolog s črno obrobljenim naslovom Ivan Cankar je mrtev; v njem žalujejo za »najbolj odličnim slovenskim pisateljem, vodjo mladega literarnega gibanja, ki se je med vojno eksponiral tudi kot borec za neodvisnost in enotnost Jugoslovanov.« Nato nadaljuje, da je Cankar češki kulturni javnosti znan po prevodih, izšlih v založbah J. Otto, Vilímek in v Ljudski knjižnici, zlasti pa po značilnih, z bolesto in sočustvovanjem prežetih prozah, medtem ko sta bili na predmestnih odrih (Slovenci so si zastoj želeli, da bi bilo njegovega Kralja na Betajnovi igralo Národní divadlo) uprizorjeni njegovi igri, od katerih ena je sijajna komedija, ki prikazuje tip dr. Šušteršiča in njegovo rodoljubarsko stranko... Šušteršičevsko ozračje v domovini ga je pregnalo na Dunaj, od koder je pošiljal domov rokopise svojih proz, tako boleznih in tako globoko občutenih. Ko je izbruhnila vojna, doma ni bil več tujec; njegova ironična gesta se je spremenila v strasten ukaz nacionalista: podal je roko škofu Jegliču, da bi se oba na isti fronti bojevala za boljšo bodočnost Jugoslovanov. Umira razmeroma mlad, potem ko je dočakal združitev svojega naroda.«

Istega dne je objavil krajši nekrolog tudi dnevnik agrarne stranke Venkov (št. 291): »Slovensko literaturo je 11. decembra prizadela bolestna izguba, zakaj v Cankarju odhaja ne samo najpomembnejši, marveč tudi najplodovitejši pisatelj tiste generacije, ki se je z O. Župančičem in Z. Kvedrovo še prav posebej aktivno uveljavljala v kulturnem in naprednem smislu.« Nato poudarja, da Cankar v svojih povestih še prav posebej rad prikazuje spor mladih navdušencev z zlobo okolja, njihovo usodo in žalostni konec. Omenja tudi, da je bil veliko prevajan v tuje jezike, zlasti v češčino.

Od neprških dnevnikov so objavile 14. decembra (št. 343) kratek anonimen nekrolog Lidové noviny: »Slovenska literatura je zgubila s Cankarjem odličnega pripovednika in dramatika. Bil je svobodomiseln človek in že s svojo prvo knjigo je prišel navzkriž s konzervativnim svetom, ki ga je predstavljal ljubljanski škof. Ta je ... sežgal vso naklado njegove prve knjige, toda Cankarjevih idej s tem seveda ni sežgal, nasprotno, Cankar je postal najbolj priljubljen slovenski pisatelj.«

15. decembra so prinesli krajši nekrolog tudi dunajski socialnodemokratski Dělnické listy (št. 285), ki so objavili, kakor smo videli, lepo število prevodov Cankarjevih črtic in povesti. Tudi anonimni pisec tega članka poudarja, da je stal Cankar ob delavcih in sodeloval v njihovem političnem boju. Zato ga je stranka izbrala za svojega kandidata pri volitvah. »Umira v času, ko se je uresničil njegov sen — boljša prihodnost in zedinjenje njegovega naroda.

Češko delavstvo, ki prav tako kot slovensko žaluje nad grobom pesnika in glasnika majhnih, tlačanih ljudi, bo ohranilo Ivana Cankarja v iskrenem, neminljivem spominu.«

Tudi plzenska dnevnikarica — narodnodemokratski Český deník (št. 298) in socialnodemokratska Nová doba (št. 298) sta z nekaj vrsticami zabeležila smrt slovenskega pisatelja. Prvi že 14. decembra, drugi dva dni pozneje. Nekoliko čudno pa je, da je organ socialnih demokratov, ki je objavil lepo število prevodov Cankarjevih črtic in leta 1916 tudi obsežen članek o Cankarju, natisnil ob njegovi smrti med Dnevnimi novicami samo te-le vrstice: »Znani jugoslovanski pisatelj Ivan Cankar je pretekli teden umrl. Bil je vnet socialist in njegova bogata literarna dela so zakladnica moderne jugoslovanske literature. V mestnem gledališču je bil uprizorjen na predstavi naše stranke njegov dramski komad Kralj na Betajnovi. Ta težka izguba za socialistično Jugoslavijo hudo boli tudi nas.«

Nekoliko obširnejši je nepodpisani nekrolog v plzenskem socialnodemokratskem tedniku Omladina (št. 7, 24. XII.) pod naslovom Ivan Cankar je mrtev! Tam beremo o Cankarju, da je bil »najboljši, najplodovitejši in v tujini najbolj znan slovenski pisatelj«; omenjen je tudi njegov boj za prerod in osvoboditev slovenskega naroda ter sežig Erotike. In še: »Kmalu po tistem se je Cankar poslovil z mladostnim ljubezenskim romantizmom in s svojim peresom služil nesrečnim, majhnim in zatiranim. S tem pa se je razšel z raznimi tokovi v svoji domovini, in odšel raje na Dunaj. Dobro je opazoval življenje, predaval se mu je in ga občutil do dna, nato pa z bridkim peresom nastopal proti hinavščini, polovičarstvu in nepoštenosti... Proletarsko okolje, v katerem je živel, je dajalo značaj njegovemu delu in nudilo snov njegovim spisom. Privedlo ga je tudi v naročje slovenske socialne demokracije... Na Češkem je zelo znan in ga veliko berejo... V Narodnem divadlu so pred leti igrali njegovo pretresljivo dramo Kralj na Betajnovi, ki jo je uprizorilo predlani tudi plzensko gledališče kot majsko predstavo naše stranke. Za njim žalujejo ne samo slovenski, marveč tudi češki socialisti.«

Največkrat in najbolj obširno se je spomnil tiste čase našega pisatelja dr. Vojtěch Měrka, ki je dva tedna pred njegovo smrtjo objavil v Moravskoslezském deníku¹⁷⁹ tudi članek, v katerem primerja Cankarjevo povest Nino (Vinjete) s povestjo danes že malo znanega češkega pisatelja Josefa Krušine ze Švamberka Frantik Červenka. Čeprav ne gre za medsebojne vplive (saj Cankar prav gotovo ni poznal ne Krušine ne njegove povesti), se zdi dr. Měrki vzporednost med Martinom Gradarjem in Frantikom Červenko le zanimiva. Takega bi kajpada lahko našli v svetovni literaturi več.

Kolikor sem mogel dognati, je Měrka napisal kar pet člankov, ki so izšli v moravskih časnikih. Prvega od njih je objavila kromčřížka Hana¹⁸⁰ obenem z Měrkovim in Wolkerjevím prevodom pesmi Na mojo pot ne trosi rož rdečih. Měrka Cankarja skuša približati širokim množicam bralcev, ki jim je list namenjen, zato piše o njem kar se da poljudno, toda za nas kljub temu zanimivo. Npr.: »Slovenci, potrpi od prvega udarca velike nesreče, se ne bodo takoj zavedli, kaj vse so s Cankarjem zgubili. Ko pa se bo rana začela celiti, bodo

¹⁷⁹ Dvě povídky. — Moravskoslezský deník, 1/1918, št. 329 (28. XI.), str. 1—2.

¹⁸⁰ Ivan Cankar. — Hana (Kromčříž), 10/1918, št. 229 (19. XII.), str. 2—3.

sprevideli, kako je bilo njegovo ime združeno s celim narodom... Vse življenje je delal za to, da bi svoj narod rešil vsega grdega, da bi ustvaril močno in iskreno ljudstvo, in bil pri tem tako pogumen kot do takrat nihče na Slovenskem. Na poti za tem ciljem ni mogel prizanašati niti političnim strankam niti umetniškim krogom. V boju je bil hraber in ni samo govoril o napakah in slabih straneh, marveč je naravnost s prstom pokazal na tiste, o katerih je sodil, da ljudstvu škodijo. Prav nič čudnega, da ga je ta boj izčrpaval, saj je bil na eni strani sam, na drugi pa množica sovražnikov... Res, kar čudno je, kako on kot čustven človek v svojih delih ne pozna sočutja z ljudmi, ki so slabi in zlomljeni. Njegov odnos do njih je naravnost sovražen. Saj med vrsticami lahko beremo, kako rad bi pokazal, kakšen narod ne sme biti. Iz ljubezni do njega izvira stremljenje po zedinjenju Jugoslovanov... Tako kot je sovražil hinavce, se je na drugi strani s sočutjem sklanjal k ljudem, ki so trpeli ne po lastni krivdi... Dojemljiv klic je njegov Hlapec Jernej in njegova pravica... Socialna krivica je Cankarja tako pekla, da je moral izpovedati grenkobo in zahtevati zaščito za siromake. Pri tem je Cankar dobro opazil, kako potrebno je, da je narod v vseh svojih slojih močan, če noče, da nastane razkroj...« Nato Měrka opozarja na Cankarjevo ljubezen do matere, po kateri je tako soroden z Janom Nerudo. Na koncu pa navaja seznam prevedenih Cankarjevih knjig v češčino, ki so že izšle ali še izidejo.

V nekrologu, ki ga je objavil v tedniku Vyškovské noviny,¹⁸¹ ponavlja nekatere misli iz gornjega članka, prav posebej pa se ustavlja ob Cankarjevih Podobah iz sanj, »delu največje umetniške lepote, ki ga lahko postavimo ob stran Pesmim v prozi Turgenjeva«. Še prav posebej opozarja na črtico Ugasle luči, v kateri se Cankar spominja matere. »Slovencem je umrl največji in najplodnejši pisatelj. Vsa slovenska literatura je pod njegovim vplivom.«

Tudi v podlistku Moravskoslezskega deníka¹⁸² dr. Měrka ponavlja v glavnem to, kar je povedal v že omenjenih člankih. Tudi tu poudarja veličino pisatelja, »ki je skoraj četrto stoletje delal za prerod vsega naroda... Hotel je, da bi bil narod, in to vsi njegovi sloji, močan, zato se ne boji udariti po lahkomišelnosti kmetskega ljudstva (Troje povesti, Potepuh Marko in Kralj Matjaž) in grajati hinavščino naprednjakov (Epilog Vinjet, Gospa Judita). Zreformirati je hotel življenje vsega naroda in njegovo delo je bilo kronano z zgodovinskim dosežkom. Zaradi te doslednosti je bil osamljen, zapuščen, sam, sam. V tem sicer nekrvavem, toda prav hudem boju ni prenehala njegova lirična stran — negativno, kritično delovanje ni potisnilo v ozadje pozitivnega.« Nato Měrka piše o Cankarjevi naravnost otroško iskreni ljubezni do domovine, o njegovi ljubezni do matere in o njegovem odnosu do žene. In potem: »Včasih iščejo pri Cankarju francoski vpliv, jaz pa pravim ravno narobe, da je to pisatelj čisto slovanski. Najbolj značilen pojav ravno slovanskih, posebno ruskih pisateljev je..., da rešujejo vprašanje, zakaj živim, kakšno naj bo moje življenje. Če se pri njem včasih pojavi nenavadna trdota, je to naša slovanska poteza, ki se pokaže, kadar smo izpostavljeni prvim sovražnim napadom in udarcem. Mo-

¹⁸¹ Ivan Cankar. — Vyškovské noviny (Vyškov), 27/1918, št. 51 (20. XII.), str. 2.

¹⁸² Ivan Cankar. — Moravskoslezský deník (Ostrava), 1/1918, št. 354 (22. XII.), str. 2.

goče bi lahko kdo opazil francoski vpliv v erotiki, toda če jo pogledamo bližje, vidimo, da je to boj telesnega z duševnim. Nato Měrka vrednoti Cankarjev jezik in slog, zlasti v Podobah iz sanj, ki pomenijo vrhunec njegove umetnosti, ter pravi: »Lahko trdim, da imamo v vseh slovanskih literaturah samo dve zbirki pesmi v prozi, Turgenjeva in Cankarjeve.« Članek zaključuje s pozivom češkemu bralcem, naj se čim bolj seznanijo z njegovimi deli, »gledališča pa naj storijo svojo dolžnost«.

V člankih, objavljenih v tedniku Proudy¹⁸³ in Litovelský kraj,¹⁸⁴ pa je Měrka zgoščeno orisal značaj in pomen Cankarjevega dela, zlasti njegov odnos do naroda.

Lep, globoko občuten nekrolog je napisal dr. Bohuš Vybíral za dunajski socialnodemokratski dnevnik Dělnické listy,¹⁸⁵ ki so že prej zabeležili smrt slovenskega pisatelja. V njem je orisal trpljenja polno pot slovenskega pisatelja in prikazal pomen njegovega dela za slovensko literaturo. Članek končuje z besedami: »Nekaj strašne ironije usode je v tem, da ravno pisatelju, čigar vse življenje je bilo posvečeno zgraditvi pravičnejše bodočnosti slovenskega naroda, ni dovolila, da bi bil nadaljeval delo v novih, ugodnejših razmerah.«

Tudi v revijah je izšlo nekaj nekrologov ali pa je bila Cankarjeva smrt vsaj zabeležena. Naj omenim članek, ki ga je pod šifro -c- napisal za odlično urejvani Topičův sborník literární a umělecký že omenjeni pesnik in prevajalec dr. Jaromír Borecký.¹⁸⁶ Ker je prevajal, kakor smo videli, Cankarjevo Erotiko, ni nič čudnega, da pozna predvsem to in da piše glavno o njej. O Cankarjevi poeziji sodi, da je »vroče čutna«, da pa je pesnik bolj zaslovel s svojimi prozami, »v katerih je bil oster opazovalec življenja, bujnega in žalostnega, pa tudi polnega trpljenja proletarcev.« Nekoliko dalje pravi, da se je Cankar nekaj časa nagibal k mistiki, da pa je v njem zmagalo socialno čustvo. V dramatikii je Cankar tudi po njegovem mnenju dosegel »največji razpon« v Kralju na Betajnovi. Napoveduje, da bodo še v tej sezoni (1918-19) prišli na oder Narodnega divadla Cankarjevi Hlapci v prevodu Jana Hajšmana, kar pa se, kot vemo, ni zgodilo.

V znani literarni reviji Zvon je pod šifro vč posvetil Cankarju članek literarni kritik Vincenc Červinka.¹⁸⁷ V njem vidi najmočnejši talent mlade slovenske literature, imenuje ga »pisatelj proletarec, upornik, socialni demokrat, ateist, naturalist«. Tudi Červinka omenja usodo Erotike in pomiritev z Jegličem. Nekam čudno pa je, od kod češkemu kritiku trditev, da »je bil po desetletnem literarnem boju priznan tudi v slovenski literaturi poleg Govekarja [!] za vodjo moderne«. Dalje našteva prevajalce Cankarjevih del v češčino in končuje: »Med vojno je bil med tistimi Slovenci, ki so v narodnem boju za osvobojenje stali vzravnano in neustrašeno; bil je preganjan, pomiloščen, v boju za narodno samostojnost se je pomiril tudi s škofom Jegličem,

¹⁸³ Proudy (Olomouc), 9/1919, št. 1 (8. I.), str. 5.

¹⁸⁴ Litovelský kraj (Litovel) 9/1919, št. 1. (8. I.), str. 4.

¹⁸⁵ Dělnické listy, 30/1919, št. 17 (22. I.), str. 2.

¹⁸⁶ Topičův sborník literární a umělecký (Praha), 6/1918-19, št. 4 (januar 1919), str. 184.

¹⁸⁷ V Lublani zemřel... — Zvon (Praha), 19/1918-19, št. 14 (19. XII.), str. 196.

zmagal v tem boju, in zdaj — umrl. Tudi pri nas mu bomo ohranili hvaležen spomin.«

Vsebinsko najbolj zanimiv članek pa je napisal pod šifro tr ob Cankarjevi smrti v socialistični reviji *Akademie*¹⁸⁸ bržkone znameniti novinar, politik in prevajalec dr. Gustav Winter, ki je že leta 1913 pisal o knjigi *Sveto obhajilo* in druge povesti. Članek si zasluži, da ga prevedemo skoraj v celoti: »V I. Cankarju je odšel odličen predstavnik ne samo majhne slovenske literature, marveč vse literarne Evrope. Pesnik redke lirične moči, leposlovec bogate fabulativne iznajdljivosti in enkratne pripovedne umetnosti, dramatik močnega, toda vedno pesniškega patosa, satirik ostrega dovtipa. Tak je bil Cankar. Že iz raznovrstnosti njegovega dela se vidi, kakšno literarno bogastvo zapušča. Pesnik, ki ni bil še star, zapušča svojemu narodu dvaintrideset literarnih del in še nekaj prevodov. Cankar je v marsičem utiral v rodni literaturi nova pota, predvsem pa pripomogel k socialnemu boju, da je prodril v idilo takratne slovenske književnosti. Ta mož je sam storil v svoji domovini toliko kot pri nas cele generacije. Bil je sam zase generacija. Revolucionarne ideje, ki jih je oznanjal v svojih delih, mu niso pomenile samo literarne izvirnosti. Socializem je bil Cankarju vsebina duše, njemu je posvetil vse svoje moči tudi zunaj literature in za delavsko gibanje na Slovenskem je storil neizmerno veliko. Lahko bi bil vzor vsem tistim, ki so s socializmom samo koketirali, saj se je aktivno udeležil dela v delavski stranki in okusil vse težave političnega življenja. Med vojno je bil tako kot večina slovenske inteligence zaprt in najbrž je njegova prezgodnja smrt posledica trpljenja v ječi. Tudi češko socialistično gibanje ima veliko razlogov, da se s spoštovanjem in ljubeznijo spominja mrtvega pesnika. Naši delavci so v številnih prevodih brali njegova dela in se predajali svojevrstnemu čaru njegove besedne umetnosti. V našem leposlovju zadnjih let bi se našli tudi sledovi neposrednega Cankarjevega vpliva. Zadnja radost, ki jo je Cankar dočakal, pa je bila, da se začenja uresničevati tisto, o čemer je njegov narod samo sanjal.«

Smrt slovenskega pisatelja je zabeležilo vsaj z nekaj vrsticami še nekaj časnikov in revij, npr. brnski *Novi lid*, praške *Besedy lidu*, *České divadlo*, *Vlast* in dr.

(Se bo končalo)

ADMONTSKA »BIBLIA SACRA«

V knjižnici benediktinskega samostana v Admontu (Avstrija) je v omari št. 76/1 a hranjena »Biblia sacra, ebraice, chaldaice, graece, latine, germanice, selavonice. Studio et labore Eliae Hutteri Germani. Noribergae. Cum Sacrae Caesar. Maiest. Quindecim annorum Privilegiis. M. D. XCIX.« Na platnicah je zapisano, da jo je kupil »p. Eginhard Matevžič, profesor, pri Prodingerrju v Ljubnem l. 1877.« Verjetno je od tedaj »Biblia sacra« v knjižnici admontskega samostana. V Leobnu (Ljubno) je bila benediktinska gimnazija in p. Eginhard, očitno Slovence, je bil profesor na tej gimnaziji.

¹⁸⁸ *Akademia* (Praha). 22/1918-19, št. 5, str. 108.